

MOVIMENT OBRER
I BURGÉSIA
A TÀRREGA
(1910-1936)

Per Glòria Coma i Torres

17

EL 14 d'abril de 1931 suposà per a la majoria de les organitzacions polítiques i sindicals d'esquerra del nostre país, la primera gran oportunitat d'expressar-se després de molts anys —potser massa—, de persecució i clandestinitat.

Per tot això el nou règim que encetà aquella primavera del 1931 constituí, per la nostra història recent, el marc avinent per fer palpable les contradiccions seculars de la societat catalana i espanyola, i d'altra banda, posà de manifest el protagonisme social que havia adquirit el moviment obrer des de començaments de segle com a potencial revolucionari.

La II República arribà doncs de la mà de l'esperança per a tots aquells que havien vetllat el somni del canvi social, ja fos a l'estil de Rússia, ja fos a partir de la reforma dins del mateix ordre burgès. Tanmateix, el que era esperança per a uns, era temor per a d'altres. Tal com ha escrit Gabriel Jackson, «Espanya era en 1930, simultáneamente, una monarquía moribunda, un país de desarrollo económico muy desigual y un campo de batalla de ardientes corrientes políticas e intelectuales contrarias»¹. Un camp de batalla amb massa fronts i massa combatents que estaven esperant la seva oportunitat històrica per a poder posar en pràctica les seves conviccions.

El moviment obrer era un dels grans protagonistes d'aquest camp de batalla. Des de la primera dècada del segle, al compàs del desenvolupament econòmic del país, havia anat enfortint la seva potència social i s'havien anat clarificant les diferents postures polítiques i sindicals, a partir de l'ascens de les dues primeres centrals sindicals del país: la CNT (anarquista) i la UGT (socialista lligada al PSOE).

Qui més qui menys, tots els pobles varen assajar durant aquests anys l'eficàcia de l'organització obrera. Evidentment, el rovell de l'ou es trobava a les principals ciutats industrialitzades, i en el cas de Catalunya, a la zona del litoral i prelitoral entorn de Barcelona. Tanmateix, el gran protagonisme social del sindicalisme obrer d'aquesta època va comportar l'expansió de la seva influència envers altres zones fora de l'àmbit industrial de Barcelona. Aquest és el cas de les comarques de Lleida, qualificades com unes de les més ruralitzades de Catalunya.

Lleida va participar també en el moviment social d'organització obrera que es manifestà a les ciutats industrials de Catalunya; dins de Lleida, Tàrrrega no en quedà al marge.

La ciutat de Tàrrrega, entremig de l'Urgell i la Segarra, punt de comunicació cabdal dins les comarques de Ponent, s'havia convertit en un important centre comercial, industrial i de serveis dins la seva zona, des de finals del segle dinou i bàsicament durant les primeres dècades del segle vint, al compàs del desenvolupament econòmic general de Catalunya. Del 1900 al 1936, la ciutat passà de tenir 4.552 habitants a 6.605, el que representava un creixement demogràfic del 45%, només comparable a la ciutat de Lleida, que en el mateix període augmentà la seva població en un 68'52%². Tot aquest procés de desenvolupament afectà la seva estructura social. Tàrrrega va deixar de banda la seva imatge de ciutat rural, i al costat de la gent que es dedicava a treballar la terra, es va formar un proletariat suficientment important que mantenia unes actituds i uns interessos diferencials. Els principals sectors d'ocupació d'aquesta població obrera eren el comerç, la construcció, el transport i la confecció, conjuntament amb el tèxtil³; tots ells formats majoritàriament per petites i mitjanes empreses de tipus familiar, amb cap o molt pocs treballadors. Caldrà no oblidar aquests factors a l'hora de valorar i interpretar l'obrerisme a la ciutat.

Durant la dècada de 1910, tal com bé ha estudiat Joan Novell, s'iniciaren les bases del moviment obrer de Tàrrrega amb el sorgiment de diferents societats obreres d'ofici que agrupaven, d'una manera

autònoma, els treballadors del transport, els pagesos i els teulers i maoners, entre altres (1911-1913). Tanmateix, el pas més important es produí el 1913, quan totes aquestes societats, a excepció dels paletes, es fusionaren i donaren lloc a l'Agrupació Obrera de Tàrraga. A partir d'aquí, el paper social i polític de l'organització obrera va anar adquirint, cada cop més, un protagonisme puixant dins la vida de la ciutat. D'aquesta manera, el 1914, va nèixer també la cooperativa obrera de consum «El Porvenir» impulsada per alguns membres de l'Agrupació Obrera, i estretament vinculada a la mateixa, pel manteniment econòmic, local i potencial humà⁴. No hem d'oblidar que tot això s'esdevenia en uns moments d'expansió i reorganització del moviment obrer, com hem dit, arreu d'Espanya i Catalunya.

L'Agrupació Obrera va tenir durant aquests anys una activitat destacada en la resolució dels conflictes de treball a la ciutat, confrontada directament amb l'entitat patronal «L'Associació de Contribuents», que havia nascut paral·lelament al sindicat obrer unificat com una rèplica a la creixent força que anava adquirint aquest⁵.

Malgrat tot aquest moviment social de tipus obrer que es produí a les nostres comarques, tenia encara un caràcter localista, tancat, allunyat de les grans centrals sindicals que es debatien al litoral i prelitoral català. Aquesta característica es mantingué fins a finals de la dècada de 1910, quan l'Agrupació Obrera s'afilià a la C.N.T. El pas es produí com a conseqüència de la campanya política i sindical que els ceneïstes lleidatans, Maurín i Pere Bonet, realitzaren en aquestes comarques entre 1918 i 1919, principalment a través del seu periòdic «Lucha Social» i que cristal·litzà amb el sorgiment de diferents sindicats en nombrosos pobles. A Lleida, per exemple, la C.N.T., va aparèixer al 1919 i seguí un procés semblant al de Tàrraga, en passar l'entitat que agrupava tots els treballadors («Unió Obrera») a Sindicat de Treballadors⁶.

Les conseqüències d'aquest canvi estructural del sindicalisme obrer de Tàrraga foren molt importants. Tal com afirmà Francesc Mateu, el principal dirigent del moviment obrer organitzat de Tàrraga,

«Els homes són els mateixos. Les finalitats també, ço és; acabar amb l'exploatació de l'home per l'home. Al donar-se d'alta de la CNT no férem sinó canviar la vella estructura i solidaritzar-nos amb els obrers de tot el món. Amb la vella estructura no ens podem moure de Tàrraga, puig el carnet no servia. Amb la nova, podríem i podem anar a tot arreu»⁷.

L'ingrés a la CNT del primer sindicat obrer de Tàrraga duia implícit doncs, l'abandó de l'isolament de l'organització i l'adquisició d'un compromís de classe que anava més enllà dels propis conflictes locals. De la mateixa manera, suposava la identificació palpable amb una ideologia clarament revolucionària que convertia el sindicat en una força social nova i conseqüentment molt més temible. Aquest nou pas però, no fou acceptat unànimement, i com qualsevol procés de canvi, provocà dissensions i conflictes dins l'organització obrera. Així doncs, els paletes continuaren mantenint la seva autonomia sindical, mentre la patronal inicià un procés d'ofensiva contra la nova estructura organitzativa dels treballadors, que es materialitzà amb el sorgiment d'un sindicat lliure. D'altra banda i lligat a aquesta última qüestió, es sentaren les bases d'uns polèmics debats entorn la identificació ideològica de la cooperativa obrera «El Porvenir», que com hem afirmat, estava íntimament relacionada amb el sindicat obrer.

Malauradament, desconeixem com es varen desenvolupar concretament els fets durant aquest període a la ciutat. Tanmateix, pel principal líder de la CNT de Tàrraga, el sindicat de la patronal suposà un motiu de desestabilització molt important del sindicat anarquista, i el trencament de la unitat sindical dels obrers⁸.

242 Cal no oblidar que tot això es produí dins un context general de forts combats reivindicatius del moviment obrer català i espanyol, després d'accions revolucionàries com la vaga de 1917, i enmig d'una etapa d'agressions socials amb enfrontaments directes entre sindicats obrers i patronal, coneguda com el «pistolisme».

L'any 1923, el cop d'estat de Primo de Rivera posà fi a aquest període de violència social. El Dictador no prohibí d' immediat les activitats de la CNT, però les limità de tal manera que, ben aviat, esdevingueren clandestines. A Tàrraga, el Sindicat de Treballadors fou clausurat i dissolt.

Francesc Mateu i Franquesa (Tàrraga 1881 - Chateaunoux 1963). Líder històric del moviment obrer de Tàrraga. Militant del P.O.U.M. (Fotografia cedida per Teresa Mateu. El Talladell 1988. Arxiu Fotogràfic del Museu Comarcal-Tàrraga).

Amb tot, l'any 1924 va definir la seva posició ideològica dins la CNT al costat de la tendència prosoviètica⁹. Aquesta evolució vers el comunisme fou la resposta a la campanya que el grup lleidatà cenetista prosoviètic format per Maurin i altres agrupats entorn el periòdic «La Batalla», realitzaren en aquestes comarques, i originà diferents centres comunistes a la Noguera, l'Urgell i el Segrià¹⁰.

A partir d'aquest moment, s'anaren redefinint les posicions de l'obrerisme targarí. Francesc Mateu, que s'havia convertit aleshores en el principal dirigent del nucli sindical comunista, va continuar la seva tasca política clandestinament, en contacte amb grups comunistes de Lleida, i l'any 1928 milità a les files del Partit Comunista Català¹¹. Tot això provocà, segurament, una acceleració de les dissensions dins l'organització obrera de la ciutat, que com hem dit, s'havien manifestat ja durant els temps previs a la Dictadura. D'aquesta manera, el 1926, Francesc Mateu fou expulsat com a soci de la cooperativa obrera «El Porvenir», acusat de «microbi destructor»¹², fet que implicà, per derivació l'expulsió dels sindicalistes comunistes de l'entitat i del local compartit, i la manifestació palpable de la desunió dels treballadors. Tanmateix, en tot aquest procés va jugar un paper cabdal l'ofensiva que la burgesia targarina va mantenir —i mantenia— contra tota aquella manifestació sindical obrera que no estés controlada per ella. D'aquesta manera, el trencament de la unitat de l'organització dels treballadors no era fruit de l'existència d'una alternativa ideològica sindical d'origen obrer, sinó que responia a una actitud de por i d'imptència d'un sector molt important dels treballadors de Tàrraga, davant les pressions patronals per abandonar el sindicalisme revolucionari. La Cooperativa obrera «El Porvenir» estava identificada pel seu origen amb el sindicat que presidia Francesc Mateu, i d'altra banda, també suposava una competència pels comerciants de la ciutat. Hem de tenir en compte que la Dictadura retornà l'ordre i el control a la burgesia, i amb això possibilità també que es produís una persecució, més o menys oberta, dels comerciants contra les cooperatives que representaven una rivalitat pels seus negocis¹³.

Cap a finals de la dècada de 1920, però, començà a fer-se palpable la crisi del règim de Primo de Rivera i el descontentament general envers la política del dictador. Era evident la necessitat d'un canvi. El 1930, l'oposició política i social es manifestà ja obertament al carrer, amb nombroses vagues, moviments estudiantils i locals tancats, amb aliances polítiques i pactes d'acció. Ni la dimissió de Primo de Rivera ni el govern dels generals Berenguer i Aznar, que la succeí, feren possible el restabliment del fràgil equilibri polític. Per aquest motiu, en un intent de preservar la Monarquia i retornar a l'antic sistema de la Restauració, el govern d'Alfons XIII convocà eleccions democràtiques municipals pel 12 d'abril de 1931. Amb tot, els resultats foren molt diferents als que s'havien esperat des del poder. Els republicans guanyaren a les principals ciutats d'Espanya i Catalunya, i dos dies després es proclamava la República arreu de l'Estat.

Tàrraga, com tantes altres ciutats, va fer d'aquella diada una festa. Tanmateix, les eleccions, en contra de la tendència general, no varen donar el poder municipal als republicans. Els homes que havien de governar la ciutat legítimament en l'estrenat règim, formaven part d'una candidatura independent («Candidatura Popular») que agrupava alguns dels principals comerciants i industrials de la ciutat. La representació republicana va obtenir tan sols quatre regidors a l'Ajuntament: tres l'Acció Catalana i un d'Unió Republicana (E.R.C.), davant els nou de la Candidatura Popular. Aquest factor determinà la dinàmica dels aconteixements de la Tàrraga republicana i, sens dubte, la del moviment obrer.

Amb tot, la proclamació de la República i la consegüent restitució de les llibertats democràtiques, va suposar arreu, la recuperació del terreny perdut pel moviment obrer, i una nova possibilitat d'expressió, no exempta, però, de problemes. A Tàrraga, deu dies després d'estrenar nou règim, el Sindicat de Treballadors, presidit per Francesc Mateu, convocà la primera reunió al Capítol Cinema (Alonso Martínez, 27), local compartit amb Unió Republicana (E.R.C.) però amb dependències independents. La relació dels sindicalistes comunistes amb els republicans, venia determinada per una identificació comuna de les dues posicions ideològiques a l'esquerra, en clara oposició amb les forces socials i polítiques que representaven la dreta. No hem d'oblidar que estem parlant d'una petita ciutat de l'Urgell on, a diferència de les grans ciutats del país, la identitat política de persones i grups es definia a través de dues postures clares i generals: dreta i esquerra. D'aquesta manera, era possible una aliança sense problemes entre comunistes i republicans, com la que es produí a Tàrraga a través de la figura de Francesc Mateu, el qual s'havia presentat a les eleccions municipals per la llista d'E.R.C.¹⁴. A més, els sin-

dicalistes comunistes havien perdut el seu lloc de reunió, en ésser expulsats, durant la Dictadura, de la Cooperativa Obrera «El Porvenir».

Els treballs de reorganització de la C.N.T., de la mà dels seu vell i carismàtic dirigent, durant aquests primers mesos de la República, varen ésser un èxit. L'1 de maig de 1931 concentrà nombrosos treballadors al míting organitzat pels sindicalistes comunistes, i immediatament començaren a crear-se les diferents seccions, i a tramitar-se noves bases de treball que eren aprovades sistemàticament per la patronal. Tanmateix, aviat varen començar a sorgir els problemes; el debat entre els seguidors de la trajectòria política i sindical de Francesc Mateu i aquells que en restaven en contra, seguien oberts, i a més, els obrers de la construcció continuaven mantenint el seu sindicat d'ofici autònom. Per altra banda, s'havia perdut una vaga, amb el balanç de l'acomiadament dels treballadors i el tancament de la fàbrica, i la patronal havia iniciat un nou procés de defensa contra la nova situació sindical, que es materialitzà amb nombroses estratègies.

Així doncs, els debats que enfrontaren el Sindicat de Treballadors i la Cooperativa abans i durant la Dictadura, tornaren a sorgir a la llum amb la proclamació de la República. El trencament que havia hagut entre ambdues entitats comportà problemes a la C.N.T. en el moment de la seva reorganització l'any 1931; el sindicat es trobà sense local, sense mobiliari i sense cap fons econòmic per poder començar de nou. Per altra banda, els dirigents de la Cooperativa impediren que els sindicalistes tornessin a utilitzar-la com a estatge social. Per aquest motiu, Francesc Mateu va entaular una llarga i dura polèmica contra els dirigents de la cooperativa, des de finals de 1931 fins a principis de 1933, als quals acusà d'estar relacionats amb la patronal, d'haver convertit la cooperativa en «mercantilista en lloc d'obrera» durant la Dictadura i de manipular els seus fons econòmics amb l'objectiu d'ensorrar-la¹⁵.

Amb totes aquestes denúncies, Francesc Mateu pretenia recuperar el control econòmic i social de la cooperativa pels treballadors de la C.N.T., i d'aquesta manera, restablir la força de la unitat perduda de l'associacionisme obrer de Tàrraga, potser amb un record, massa romàntic, de la relació que va haver-hi en temps de l'Agrupació Obrera. Però la situació era aleshores molt diferent. Malgrat l'eufòria inicial que despertà la reinstauració del Sindicat de Treballadors en proclamar-se la República, un sector molt important dels obrers de Tàrraga continuava mantenint una certa recança envers la C.N.T. davant dels problemes que l'afiliació a aquest sindicat els ocasionava amb la patronal, i que s'anaven perfilant a mesura que passaven els mesos. S'havia perdut una vaga, i d'altra banda, els temps eren difícils per a treballar, ja que la República, a part de l'esperança política que comportà, es va encetar amb una greu crisi econòmica, degut a les mateixes deficiències de l'economia espanyola d'aquells moments¹⁶.

La majoria dels obrers de Tàrraga mantenien una relació fraternal i personificada amb els seus patrons provocada per les mateixes característiques de l'economia targarina. Lluny estaven per molts d'ells, els grans debats ideològics del sindicalisme espanyol i català, i el grau de conscienciació social i política del moviment obrer urbà. La burgesia havia imposat gairebé sempre les seves condicions a través del pacte i de l'ordre, i Tàrraga era una ciutat massa petita per a poder evitar l'anonimat ideològic. D'altra banda, estava recolzada per un Ajuntament que representava la seva pròpia classe social.

D'aquesta manera, la burgesia va poder iniciar ràpidament un nou procés de defensa davant la nova situació social i política, que es materialitzà amb dos objectius bàsics: posar en pràctica des de l'Ajuntament una política econòmica de tipus social encaminada a resoldre els problemes de l'atur, i l'altre, desmembrar el moviment obrer, amb la creació d'un sindicat catòlic alternatiu, controlat per ella mateixa, i amb el manteniment de la seva influència a la Cooperativa Obrera «El Porvenir».

Tot això provocà, per una banda, l'inici d'un vast programa d'obres públiques (les escoles estatals, l'escorxador municipal, el pla d'eixample, la regulació dels serveis d'aigües, l'urbanisme, la instauració d'una escola d'arts i oficis, etc.) que evità l'atur i fins i tot va atraure nous treballadors a la ciutat; d'altra banda, la pèrdua d'efectius de la C.N.T., que s'havia vinculat amb el partit comunista del B.O.C. (Bloc Obrer i Camperol), i el fracàs de Francesc Mateu per a recuperar la unitat de l'associacionisme obrer de Tàrraga, ja que la cooperativa obrera va liquidar i va vendre el seu local, mentre el sindicat catòlic anava extenent la seva influència entre els obrers.

Aquest procés va fer de la Tàrraga del primer bienni republicà un «oasi», dins d'una conjuntura general de greu crisi laboral i forta conflictivitat social a Espanya i Catalunya. Ara bé, aquesta situació,

lluny de solventar les contradiccions polítiques i socials que es manifestaren en aquells moments històrics, tendí a accelerar-les, ja que provocà una radicalització progressiva de republicans i comunistes coalicionats, per fer front comú contra el domini de les dretes a l'Ajuntament. Igualment, provocà l'acord de les forces obreristes i d'esquerra en les seves reivindicacions socials i polítiques.

De tota manera, aquesta situació va canviar a partir de 1934. En primer lloc, a Madrid s'havia establert un govern conservador amb les eleccions legislatives del novembre de 1933, paral·lelament, s'inicià un procés de radicalització social i política que tendia cap als extrems ideològics; en segon lloc, a nivell local, l'esquerra i els comunistes aconseguiren cinc regidors per minories en les eleccions municipals del gener de 1934, entre ells el líder sindicalista Francesc Mateu. D'altra banda, les dretes de Tàrraga iniciaren un procés de disgregació des de la Lliga, partit que regentava l'Ajuntament, fins a posicions més radicals; a més, els sindicalistes comunistes, integrats dins l'Aliança Obrera¹⁷, havien recuperat la confiança d'un sector dels treballadors de Tàrraga, entre els quals hi havia la gent de la Cooperativa Obrera, mentre el Sindicat Catòlic anava perdent paulatinament la seva afiliació.

Durant aquests mesos de 1934 fins als fets d'octubre, la vida de Tàrraga va anar perdent l'aparent estabilitat del primer bienni, al compàs de la radicalització política i social que caracteritzà aquest període a Espanya i Catalunya. El 6 d'octubre, quan en Lluís Companys declarà l'Estat Català dins la República Federal Espanyola després d'un període de fortes tensions entre el poder central (de dreta) i l'autonòmic (d'esquerra), les forces obreristes i nacionalistes es reorganitzaren immediatament; uns, per fer la revolució social; altres, per aconseguir l'anhelada independència. A Tàrraga, les mateixes circumstàncies polítiques provocaren que fos la coalició E.R.C.-B.O.C. qui s'encarregués de dirigir el moviment a la ciutat, a diferència de molts llocs on va haver-hi enfrontaments directes entre ambdós interessos. De fet, aquesta era, a la ciutat, la que s'havia identificat amb el poder social revolucionari i la que, en definitiva, representava els interessos de les forces d'esquerra i obreristes conjuntament.

La repressió d'aquest aixecament fou molt dura a Catalunya. Lluís Companys i altres membres del seu govern foren empresonats i es clausuraren partits i sindicats d'esquerra. A Tàrraga s'arrestaren els cinc regidors d'esquerres que foren processats amb altres sis persones. Tot això provocà molt ressentiment a la ciutat, i a partir d'aquests moments, mentre la dreta manifestà obertament la seva crisi d'unitat, amb el sorgiment d'altres partits més ultraconservadors, es produïa un moviment de solidaritat o complicitat encoberta per part dels sectors d'esquerra i obreristes amb els seus regidors empresonats.

D'aquesta manera, l'amnistia general que seguí el triomf de les esquerres en les eleccions legislatives del febrer de 1936, provocà la manifestació de totes aquestes tensions, simulades primer, explícites després, que va viure la societat targarina de la Segona República.

Amb el retorn de Francesc Mateu a la vida pública, enmig d'una eufòria general del moviment obrer arreu del país, el Sindicat de Treballadors recuperà novament la seva força de convocatòria. Posteriorment, amb la legitimització de l'Ajuntament d'esquerres, després de fortes tensions que comportaren la destitució de l'antic consistori de dretes, aquesta s'anà consolidant. Tanmateix, s'esboçaren ja dins el sindicat unes dissidències ideològiques que, mesos després, es plasmarien amb el sorgiment d'altres alternatives polítiques i sindicals a la ciutat.

Tàrraga, si bé esdevení un oasi durant el primer bienni republicà enmig d'un marc general de forta conflictivitat social i greu crisi laboral, no ho fou durant aquests mesos que precediren la guerra civil, tal com s'ha volgut atribuir a Catalunya dins el context d'Espanya. La repressió fou molt dura a la ciutat després del 18 de juliol, i els tres llargs anys que seguiren a aquesta data, marcarien profundament la seva història.

NOTES

1. JACKSON, Gabriel, *La República española y la guerra civil*, Barcelona, Crítica, 1986, p. 2.
2. La resta de capitals comarcals de la Regió VIII (comarques de Lleida) experimenten un creixement demogràfic molt inferior: Balaguer (3'1%), Les Borges Blanques (9'4%) i Cervera (2'7%). Els índex són d'elaboració pròpia, i les dades estan extretes de J. IGLESIAS, *El movimiento demográfico en Cataluña*, pp. 384-385 i 421.
3. Per comptabilitzar la població obrera de Tàrraga i els sectors d'ocupació hem utilitzat un cens que l'Associació de Contribuents de Tàrraga (entitat patronal) elaborà entre el 1930 i el 1936, així com diferents estadístiques municipals d'aquest període que es conserven a l'Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga. Els resultats d'aquest treball comptabilitzen un total de 1.419 obrers (1.221 homes i 198 dones).
4. Francesc Mateu explica aquesta relació de la manera següent: «L'any 14, elements de l'«Agrupació Obrera» van fundar la cooperativa obrera «El Porvenir». (...) Les societats que componien l'«Agrupació Obrera», plenes d'aquell esperit de solidaritat que les caracteritzava, feren causa comú amb la Cooperativa per a que, amb l'esforç de tots, poguéssin enlairar-se. Tot anava en harmonia. Al mateix local hi havia l'«Agrupació Obrera». Va haver temps que aquesta entregava a la cooperativa la meitat de les quotes de llurs socis. A més, va cedir-li, per a que el cuidés i l'explotés, el mobiliari». (MATEU I FRANQUESA, Francesc, «Als obrers de Tàrraga», a *Crònica Targarina*, núm. 526, 26 de setembre de 1931).
5. Cal veure per a aquest aspecte, el treball de Joan Novell, «Aproximación al Estudio y a la investigación de la reforma social en España (1875-1915)», Barcelona, Curs de Doctorat 1986-1987, U.N.E.D., pp. 62-81.
6. Veure: BONAMUSA, Francesc, *El Bloc Obrer i Camperol. Els primers anys (1930-1932)*, Barcelona, Curial, 1974, p. 8; LLADONOSA, J., *Història de Lleida, Tàrraga, Camps Calmet*, 1974, pp. 797-798.
7. MATEU I FRANQUESA, Francesc, «Als obrers de Tàrraga» a *Crònica Targarina*, Tàrraga, núm. 526, 28 de setembre de 1931.
8. Cal veure per a aquest aspecte, l'article de MATEU I FRANQUESA, Francesc, «Los manejos burguesos» a *La Batalla*, núm. 92, 19 de maig de 1932.
9. Durant aquests anys es manifestaren ja dins la CNT tres tendències ideològiques que l'aconduïren, anys després, a l'escissió: els anarcosindicalistes, els anarquistes purs (més radicals) i els procomunistes que havien estat influenciats per la trajectòria de la revolució russa (cal veure per a una visió general del moviment obrer espanyol i català: TUÑÓN DE LARA, Manuel, *El movimiento obrero en la historia de España*, Madrid, Taurus, 1972).
10. Vegeu: BONAMUSA, Francesc, *El BOC...*, op. cit., p. 14.
11. El Partit Comunista Català sorgí de la fusió del nucli comunista lleidatà, format pel «Grup d'Obrers d'Avantguarda», que actuava il·legalment a la capital provincial entre 1926 i 1927, i d'un altre que s'havia creat a Barcelona entorn l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Cal veure: BONAMUSA, Francesc, op. cit., pp. 52-53.
12. MATEU I FRANQUESA, Francesc, «Recordances», a *Crònica Targarina*, núm. 579, 1 de gener de 1932.
13. Aquesta tesi és defensada a: PEREZ BARO, Albert, *Història de la cooperació catalana*, Barcelona, Nova Terra, 1974, p. 75.
14. Aquesta col·laboració política de comunistes i esquerra que es va mantenir durant tot el període republicà, no implicà, però, cap compromís ideològic. D'aquesta manera, l'E.R.C. desmentí la seva participació en el míting polític i sindical que es celebrà el maig de 1931, malgrat que es realitzés en el mateix local que el del Sindicat de Treballadors (*Crònica Targarina* Tàrraga, núm. 506, 9 de maig de 1931).
15. A.H.C.T. MATEU I FRANQUESA, Francesc, «... Directiva de la Cooperativa Obrera «El Porvenir», febrer, 1932; «Als socis de la cooperativa «El Porvenir» i als obrers en general», febrer, 1932. Documentació social, 1930-1939.
16. Es pot veure per a aquest tema: NADAL, J.; FONTANA, J., «Espanya 1914-1970» dins CIPOLLA, C.M. Ed., *Historia económica de Europa*, Barcelona, Ariel, 1980, vol. 6, pp. 95-131.
17. L'Aliança Obrera es creà per iniciativa del B.O.C. amb l'objectiu d'unir tàcticament les diferents forces obreres per a fer front comú contra la victòria de les dretes en les eleccions legislatives del novembre de 1933. Estava integrada per anarcosindicalistes, socialistes, comunistes i Unió de Rabassaires (la C.N.T. se'n manteni al marge). Vegeu: ALBA, Víctor, *La Alianza Obrera. Historia y análisis de una táctica de unidad en España*, Madrid, Júcar, 1977).